

УДК 657.6

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМИ ІНТЕГРОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Н. Костишин, к. е. н.

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. Складність сучасних екологічних проблем усе більше потребує аудиторського підходу до їх дослідження. Він допоможе завчасно виявити екологічні правопорушення чи диспропорції, які виникли між господарською діяльністю аграрного підприємства та охороною природного середовища, і вжити заходи щодо їх усунення або досягнення оптимальної рівноваги економічних та екологічних інтересів. Особливого ефекту в пошуку оптимальних рішень складних природоохоронних проблем можна досягти за системного застосування екологічного аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні, методологічні, організаційно-правові засади екологічного аудиту знайшли наукове обґрунтування в працях І. Басанцова, О. Бондара, Г. Білявського Л. Гуцаленко, О. Кожухова, Р. Кулика, В. Навроцького, О. Пантелейчука, Ю. Саталкіна, М. Пилипчака, В. Шевчука Л. Юрченка та ін. Водночас однією з основних перешкод для розробки й впровадження ефективної екологічної політики сільськогосподарських підприємств є відсутність належного забезпечення керівника комплексною, достовірною та своєчасною інформацією про природоохоронну діяльність. Тому й надалі актуальними залишаються питання розробки і впровадження екологічно спрямованого менеджменту й комплексного використання екологічно орієнтованих інструментів (екоконтролінгу, екоаудиту, екоекспертизи), що забезпечують керівників відповідною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є окреслення нормативно-методичних та організаційно-економічних засад застосування екологічного аудиту як інструменту системи інтегрованого інформаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств для формування екологічно сталого агроприродокористування.

Виклад основного матеріалу. За останні п'ять років у Тернопільській області однією з найважливіших проблем рослинництва є порушення хімічного та фізичного складу ґрунту, яке відтак може призвести до непридатності вирощування сільськогосподарських культур. Нарощування виробництва основних видів продукції рослинництва повинно передбачати заходи безпечного та раціонального використання хімічних і біологічних засобів захисту рослин й зменшення кількості шкідливих організмів у рослинництві з огляду на зниження небезпеки забруднення навколишнього природного середовища та сільськогосподарської продукції.

Хоча раціональне та безпечне застосування засобів захисту рослин регулюють Закони України «Про захист рослин» та «Про пестициди і агрохімікати», в області спостерігаємо перевищення норм їх використання. За 2013 р. використано 1889 т пестицидів, в тому числі інсектицидів і родентицидів –

465 т, фунгіцидів – 533 т, гербіцидів – 838 т та десикантів – 53 т, на площі 429,6 тис. га [1, с. 173]. Окрім того, є низка інших проблем:

- необхідність поліпшення мережі елітних і насінницьких господарств;
- потреба в дослідженні територій на предмет забруднення солями важких металів, пестицидами та іншими агрохімікатами;
- застарілий машинно-тракторний парк.

Комплексне вирішення зазначених проблем у ланках «держава – людина (керівник сільськогосподарського підприємства) – природа» дасть змогу поліпшити родючість ґрунтів і збільшити обсяги виробництва всіх видів аграрної продукції. З огляду на це вважаємо за доцільне у сільськогосподарських підприємствах області систематично (хоча б один раз на рік) проводити добровільний екологічний аудит діяльності свого суб'єкта господарювання або запровадити службу внутрішнього екоаудиту. Така перевірка як профілактичний захід, якщо й не убезпечить від оштрафування за порушення, то хоча б допоможе зменшити розмір санкцій, адже за 2013 р. у Тернопільській області за порушення вимог природоохоронного законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто 133 особи та накладено штрафних санкцій на суму 13364 грн [2].

Екоаудит як інструмент управління в країнах Європейського Союзу, США, Японії опирається на законодавчо-нормативну, організаційно-методичну базу, володіє величезною інфраструктурою й забезпечений кваліфікованими кадрами.

Основним документом для регулювання діяльності підприємств щодо безпеки та охорони навколишнього природного середовища є екологічний стандарт ISO 19011 «Керівництво з аудиту систем управління якістю і/або систем управління навколишнім середовищем», затверджений Міжнародною організацією зі стандартизації. Відповідно до нього екологічний аудит – це документально оформлений систематичний процес перевірки, який передбачає збирання та об'єктивне оцінювання доказів аудиту для встановлення відповідальності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім середовищем та об'єктивного оцінювання цих доказів з метою визначення ступеня виконання критеріїв аудиту [3]. У свою чергу Міжнародна торговельна палата під екологічним аудитом розуміє систематичну, зареєстровану, періодичну та об'єктивну оцінку того, як ефективно організоване підприємство виконує функцію захисту навколишнього середовища, а саме: посилення управління та контролю над діями, спрямованими на навколишнє середовище; оподаткування відповідно до вимог; оцінка діяльності підприємств (компаній) відповідно до нормативів і вимог [4].

Правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту в нашій країні регулює Закон України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 року. Він націлений на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Того самого року прийнято за національний стандарт ДСТУ ISO 19011:2003 «Настанови щодо здійснення аудитів системи управління якістю і (або) екологічного управління», який замінив стандарти ДСТУ ISO 10011-1-97, ДСТУ ISO 10011-2-97, ДСТУ ISO 10011-3-97, ДСТУ ISO 14010-97, ДСТУ ISO 14011-97, ДСТУ ISO 14012-97 [5]. Чинні нормативні документи

формулюють суть, цілі, завдання, принципи, критерії екологічного аудиту, його об'єкти, суб'єкти, форми та сфери проведення, визначають права й обов'язки замовника і виконавця екоаудиту, особливості сертифікації останніх, розкривають деякі процедури безпосереднього проведення екологічного аудиту та ін.

Отже, останнім часом виконавча й законодавча влада України зробила певні кроки у створенні і розвитку екологічного управління та екоаудиту зокрема, проте чимало економістів звертають увагу на недосконалість чинного законодавства щодо якості об'єктів впливу, правил і процедур сертифікації систем управління навколишнім середовищем, правил і процедур проведення екологічного аудиту, акредитації відповідних органів зі сертифікації, органів з атестації аудиторів та інших експертів, пропонуючи свої шляхи вирішення зазначених проблем.

На недосконалість Закону України «Про екологічний аудит» вказують І. Басанцов та О. Пантелейчук. Адже ст. 12 обмежує коло підприємств, в яких повинен проводитися обов'язковий екологічний аудит. Натомість науковці пропонують «забезпечити обов'язковість проведення екологічного аудиту на всіх підприємствах, які становлять екологічну небезпеку, незалежно від їх форм власності; законодавчо закріпити обов'язковість виконання рекомендацій екологічного аудиту...; ...розширити сферу екологічного аудиту й на об'єкти, які вже знаходяться поза сферою виробничої діяльності, але продовжують становити загрозу для навколишнього середовища...» [6, с. 43].

Такої самої думки дотримується Р. Кулик, водночас звертаючи увагу на суперечності й слабкі місця нормативного документа щодо визначення суті екологічного аудиту, нечіткого висвітлення питання його суб'єктів та недосконалості процедури сертифікації екологічних аудиторів. Ба більше, дослідник загалом ставить під сумнів доцільність прийнятого закону, який, на його думку, побудований за аналогією із Законом України «Про аудиторську діяльність». Він пропонує внести доповнення в чинний закон, вказавши на ті види аудиту, які вже входять у міжнародні класифікатори діяльності, а також ввести додаткову форму фінансової (бухгалтерської) звітності, де відобразатимуться фінансові показники, які характеризують діяльність організації в екологічній сфері [7, с. 164].

Колектив авторів – О. Бондар, Г. Білявський, Ю. Саталкін, М. Пилипчук – вимагають нової редакції Закону України «Про екологічний аудит». Це, на їх думку, «дозволить гармонізувати його з принципами sustainable development, міжнародними стандартами і європейським законодавством...» [8, с. 46]. Свою увагу науковці приділяють системному підходу до розвитку екологічного аудиту в Україні, якого, вважають, можна досягти за рахунок розробки та введення низки нових нормативно-правових і нормативно-методичних документів на зразок підзаконного акта – національного стандарту «Системи екологічного управління й аудиту» зі структурними положеннями та системи адекватних регіональних, галузевих нормативних документів з екологічного аудиту зі специфічними фінансовими механізмами за принципом «збруднювач платить». Таким чином сформується механізм екологічного оцінювання, що дасть змогу забезпечити збалансований розвиток національної екологічної політики.

Для прийняття екологічно спрямованих ефективних управлінських рішень керівному персоналу необхідно володіти повною та достовірною інформацією про діяльність свого суб'єкта господарювання щодо охорони навколишнього природного середовища. Задовольнити вимоги керівників-аграріїв, на наш погляд, можна, використовуючи систему інтегрованого інформаційного забезпечення з низкою екологічних інструментів (див. рис.).

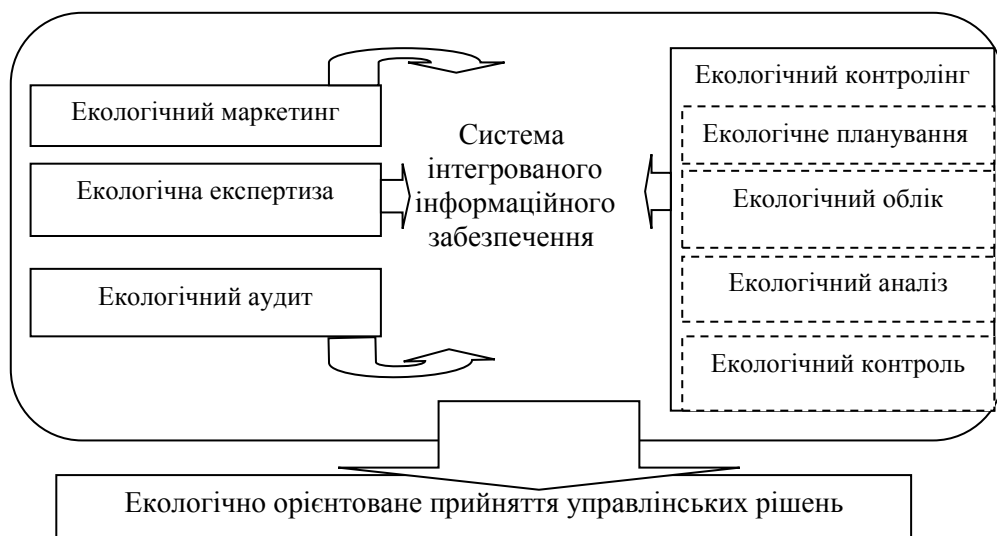

Рис. Інструменти системи інтегрованого інформаційного забезпечення екологічно орієнтованого прийняття управлінських рішень.

Такими інструментами є:

- екологічний маркетинг – передбачає спрямування всієї діяльності підприємства аграрної сфери на формування та задоволення екологічно орієнтованого попиту, виявлення недостатнього використання маркетингових ресурсів цих підприємств з урахуванням екологічного потенціалу сільськогосподарського використання земель для отримання рослинницької і тваринницької продукції за одночасного збереження, охорони земельних ресурсів;

- екологічна експертиза – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколога-експертних формувань та аграрних підприємств, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;

- екологічний аудит – документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що охоплює збирання та об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів

діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;

– екологічний контролінг – підсистема управління діяльністю сільськогосподарського підприємства в частині охорони навколишнього середовища, яка ґрунтується на інформації екологічного обліку та першочергово спрямована на екологічне планування, екологічний аналіз і контроль, реалізація яких сприяє формуванню альтернативних підходів до прийняття оптимальних екологічних управлінських рішень. Розглянемо детальніше визначення складових цієї підсистеми. Зокрема в основі екологічного планування лежить визначення варіантів можливого використання природних ресурсів та умов порівняння природних передумов розвитку сільськогосподарського підприємства і його обмежень на цій території для кожного такого суб'єкта господарювання.

Сьогодні все більше уваги приділяють поняттю «екологічний облік», єдиного визначення якому немає. Деякі зарубіжні автори розуміють його як інвентаризацію запасів природних ресурсів і фінансових витрат, які впливають на зниження якості навколишнього середовища, а також обчислення достовірного («зеленого») валового внутрішнього продукту [9, с. 7]. Інші, С. Шапигузов і Л. Шнейдман, визначають екологічний облік як систему обліку природоохоронної діяльності з чотирма складовими: облік природоохоронних ресурсів, облік екологічних зобов'язань, звітність про природоохоронну діяльність та аудит відповідної інформації [9, с. 10]. Ми ж підтримуємо думку О. Кожухової, яка екологічний облік розуміє як один з інформаційних методів і водночас функцію екологічного управління, що зазвичай асоціюється з обліком природних ресурсів, який у свою чергу визначається як збір і аналітичне сумування даних про кількість та якість наявних природних ресурсів з метою організації їх раціонального використання [10].

Стосовно поняття «екологічний контроль», то його у вітчизняній літературі здебільшого розглядають з позиції контролю державними органами з охорони навколишнього середовища за дотриманням підприємствами та організаціями норм чинного законодавства, а поняття «екологічний аналіз» як самостійну економічну категорію взагалі не розглядають, а лише як обліково-контрольну складову.

Тому екологічний контролінг узагальнює та систематизує різноманітні (планові, облікові, аналітичні, контрольні) потоки інформації, які використовує система екологічного управління та шукає для цього адекватні інструменти й механізми.

Отже, використання системи інтегрованого інформаційного забезпечення екологічно орієнтованого прийняття управлінських рішень підвищить ефективність заходів щодо зниження негативного впливу діяльності сільськогосподарських підприємств на навколишнє природне середовище, зменшить фінансові ризики, витрати на утилізацію відходів суб'єктів господарювання, а також поліпшить імідж підприємства, розширить ринки збуту для екологічно чистих товарів.

Висновки і пропозиції. Екологічні проблеми на сьогодні є домінуючими в соціально-економічному житті, а їх вирішення передусім потребує екологічно

свідомого управління сільськогосподарськими підприємствами. Екологічний аудит як інструмент системи інтегрованого інформаційного забезпечення охоронної діяльності підприємства має постачати керівництву інформацію для прийняття управлінських рішень, які б гарантували існування підприємства в довгостроковій перспективі, що передбачає зниження чи запобігання екологічним ризикам.

Водночас застосування екологічного аудиту, особливо в сільськогосподарських підприємствах, потребує подальших наукових розробок.

Бібліографічний опис

1. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2013 році / [І. С. Бай, Н. Я. Войтович, В. М. Грібов та ін.]. – Тернопіль, 2013. – 223 с.
2. Стан навколишнього середовища Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-10472.html?page=5>.
3. ISO 19001:2002 Directrices para la auditoría de los sistemas de gestión de la calidad y/o ambiental [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prezi.com/hnjkeyn-lnpe/iso-190012002-directrices-para-la-auditoria-de-los-sistema>.
4. Міжнародна Торгівельна палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iccwbo.org>.
5. Настанови щодо здійснення аудитів системи управління якістю і (або) екологічного управління : ДСТУ ISO 19011:2003. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 30 с.
6. Басанцов І. В. Екологічний аудит в Україні: актуальність, проблемні питання та напрями удосконалення / І. В. Басанцов, О. С. Пантелейчук // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 38–46.
7. Кулик Р. Місце і проблеми екологічного аудиту в системі аудиторської діяльності України / Р. Кулик // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4(29). – С. 160–165.
8. Екологічний аудит: світовий досвід і вітчизняні реалії / О. Бондар, Г. Білявський, Ю. Саталкін, М. Пилипчук // Вісник НАН України. – 2011. – № 1. – С. 42–51.
9. Экологический учет для предприятий // Конференция ООН по торговле и развитию : сб. докл. / [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 200 с.
10. Кожухова О. С. Экологический учет и экологический контроллинг: взаимосвязь и интеграция [Электронный ресурс] / О. С. Кожухова. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-39-392012/item/1165-2012-03-26-11-23-42>.

Костишин Н. Екологічний аудит як інструмент системи інтегрованого інформаційного забезпечення

Обґрунтовано важливість використання екологічного аудиту сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, сформовано систему інтегрованого інформаційного забезпечення прийняття екологічно орієнтованих управлінських рішень та охарактеризовано інструменти цієї системи. Новий напрям аудиторської діяльності – екологічний аудит – є дієвим інструментом отримання керівниками повної, достовірної інформації про діяльність агропідприємства та його вплив на екологічну безпеку довкілля і людства. Основними завданнями сьогодення мають стати посилення екологічної складової сільськогосподарського землекористування, гармонізація екологічних та економічних інтересів суспільства в умовах сталого розвитку країни, тобто ведення екологічної політики як на макро-, так і на мікрорівні. Зацікавленість агроуправлінців екологічними засадами сприятиме підвищенню еколого-економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, зменшить витрати, поліпшить якість продукції. Систематичне використання

екоаудиту допоможе сформувати екологічну політику суб'єктів господарювання і в результаті підвищити конкурентоспроможність виготовленої продукції, а відтак збільшити сам прибуток.

Ключові слова: інтегроване інформаційне забезпечення, екологічний аудит, екологічний контролінг, екологічний облік, екологічно орієнтоване управління, природокористування, охорона навколишнього середовища.

Kostyshyn N. Ecological audit as instrument of system of integrated informative providing

In the article it is grounded the importance of the use of ecological audit on the agricultural enterprises of the Ternopil'ska area, the system of the integrated informative providing of acceptance of the ecologically oriented administrative decisions is formed and description is given to the instruments of this system. New direction of accountant activity – an ecological audit is the effective instrument of acquisition of complete, reliable information by leaders about activity of agro-enterprise and the influence on ecological safety of environment and humanity. Today the increase of ecological constituent of agricultural land utilization, harmonization of ecological and economic interests of society, must become a main task, in the conditions of steady development of country, that conduct of ecological policy as on macro so on a micro level. Interest in agro-ecological principles by managers will improve environmental and economic efficiency of agricultural production, reduce costs, improve product quality. The systematic use of eco audit will help shape environmental policy of economic entities and as a result, improve the competitiveness of manufactured products and thus increase the profit itself.

Key words: integrated information providing, ecological audit, ecological controlling, ecological account, the informative providing, ecologically oriented management, utilization of natural resources, guard of environment.

Костишин Н. Экологический аудит как инструмент системы интегрированного информационного обеспечения

Обоснована важность использования экологического аудита сельскохозяйственными предприятиями Тернопольской области, сформирована система интегрированного информационного обеспечения принятия экологически ориентированных управленческих решений и дана характеристика инструментов этой системы. Новое направление аудиторской деятельности – экологический аудит – действенный инструмент получения руководителями полной, достоверной информации о деятельности агропредприятия и его влиянии на экологическую безопасность окружающей среды и человечества. Сегодня главными заданиями должны быть увеличение экологической составляющей использования сельскохозяйственных земель, гармонизация экологических и экономических интересов общества в условиях устойчивого развития страны, то есть ведение экологической политики как на макро-, так и на микроуровне. Заинтересованность экологическими принципами будет способствовать повышению эколого-экономической эффективности сельскохозяйственного производства, уменьшению расходов, улучшению качества продукции. Систематическое использование эоаудита поможет сформировать экологическую политику хозяйственных субъектов и в результате улучшить конкурентоспособность продукции, а следовательно увеличить саму прибыль.

Ключевые слова: интегрированное информационное обеспечение, экологический аудит, экологический контролинг, экологический учет, экологически ориентированное управление, охрана окружающей среды.